

Şark Medreselerinin Kurumsal Yapısı ve İşleyişi: Mardin Örneği¹

Sabahattin BALA*

Institutional Structure and Functioning of Orient Madrassas: Example of Mardin

Citation/©: Bala, Sabahattin, Institutional Structure and Functioning of Orient Madrassas; Example of Mardin, Artuklu Akademi, 2015/2 (2), 49-83.

Abstract: Throughout the Islamic history, madrasas have a considerable contribution to education, which has played a significant role in the preservation and transmission of Islamic knowledge. As a result of the "Unity of Education Act" passed in 1924, all madrasas were officially closed down in Turkey, but network of the clandestine madrasas have functioned as mechanism of social integration in Southeastern Anatolia. Known as Eastern Madrasas, these Islamic schools were important centers of education and cultural transmission, some of which still exist today. The purpose of the present study is to investigate the institutional structure and functioning of eastern madrasas which are still active in Mardin province. As field researcher, the author of the study interviewed the teachers (structured and semi-structured interviews), conducted a survey of madrasa students, and finally analyzed the data.

Keywords: Madrasa, Eastern Madrasas, Religious Education, Sociology of Education

Atıf/©: Bala, Sabahattin, Şark Medreselerinin Kurumsal Yapısı ve İşleyişi; Mardin Örneği, Artuklu Akademi, 2015/2 (2), 49-83.

Öz: İslam eğitim tarihi içerisinde medreseler önemli roller üstlenmiş ve faaliyet gösterdikleri coğrafyalara önemli katkılar yapmıştır. Anadolu'daki birçok medrese, 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılmasına rağmen Doğu ve Güneydoğu'da ve kısmen Karadeniz'de varlığını devam ettirmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da, söz konusu medreseler, birer gayr-ı resmî eğitim kurumu olarak belli bir işleyiş çerçevesinde faaliyetlerine devam etmektedir. Bu makale Mardin örneği üzerinden, Doğu ve Güneydoğu medreselerinin kurumsal yapı ve işleyişlerini ele almıştır. Bu çerçevede Mardin'deki medreselerde bulunan medreseli eğitimcilerle yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, öğrencilere anketler uygulanmış; elde edilen veriler tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Güneydoğu Anadolu Medreseleri, Din Eğitimi, Eğitim Sosyolojisi

¹ Bu makale, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Yöresi Örneği)* adlı yüksek lisans tezimin ilgili bölümlerinin derlenerek hazırlanmış halidir.

* Mardin Anadolu İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, sabahattinbala47@hotmail.com.

Giriş

Medreseler daha önceleri eğitim-öğretimi üstlenen iki kurumun tabii gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlar, bir fıkıh okulu rolü üstlenen mescit ile onun hemen yanı başında yer alan ve derslere devam eden öğrenciler için yurt hizmeti veren hanlardır.² Dolayısıyla medreselerin kurumsal gelişimi, mescit, mescit-han kompleksi ve medrese olmak üzere üç aşamada gerçekleşmiştir.

Kurumsal gelişim sürecinde dikkati çeken en önemli özellik, mescitlerin, medreselerin doğuşunu haber veriyor oluşudur. Mescit-han kompleksleri ağının Nizâmülmülk'ün elinde geniş medreseler ağına dönüşmesinin en açık örneğini, Nizamiye Medresesi'nin kurulduğu Bağdat'ta görüyoruz. Medresenin getirdiği yenilik, ders müfredatı ile ilgili olmayıp, kurumun hukuki ve finansal statüsü ile ilgilidir. İlk zamanlar ilmi çalışmalar eskisi gibi devam etmiş, ancak hukuki ve finansal destek sayesinde ilmi performansta da olumlu bir değişme gözlenmiştir. Bu tarihi medresenin kurulmasından sonra ilmi çalışmalar tam bir finansal desteğe kavuşacaktır. Nihayet medrese, öğrencilerin öğrenim sırasında ihtiyaç duydukları tüm temel ihtiyaçları karşılayacaktır.³ Nizâmülmülk tarafından kurulan bu medreselerin, Fatımîlerin ve Büveyhîlerin Şii propagandasını kırma amaçlı kurulduğu,⁴ dolayısıyla bu medreselerin Hanefî, Şafîî, Hanbelî ve Malikî adlarındaki dört Sünnî mezhebin koruma ve yayma görevini üstlendiği bir gerçektir.⁵ Yine bu medreselerin kuruluş amaçları arasında Sünniliği savunmakla birlikte, ilmin gelişmesini sağlamak, halkın itibar ettiği ilim adamlarını devletin yanında tutmak ve yetişmiş insan gücüne duydukları gereksinimle devlet adamı yetiştirmek gibi ana hedefler de söz konusudur.⁶

Nizamiye adıyla başlayan medrese çıırısı, Bağdat'tan sonra kısa zamanda büyük yerleşim merkezlerine de yayılmıştır.⁷ Anadolu Selçukluları

² George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim 'İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı'*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, Gelenek Yay., I. Baskı, İstanbul 2004, s. 71.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2010*, Pegem Akademi Yay.,16. Baskı, Ankara 2010, s. 46.

⁴ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 43; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, Bilge Yay., I Baskı, İstanbul 2004, s. 47; Ahmed Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 69.

⁵ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 44.

⁶ Ali Öngül, "Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, s. 69.

⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 43; Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İFAV Yay., 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 64; Nizâmülmülk tarafından yaptırılan ve Nizamiye Medreseleri adıyla anılan

ve Türkmen Beylikleri de⁸ teşkilat ve işleyiş bakımından Nizamiye medreselerini örnek alarak köylere varıncaya kadar birçok yerde medreseler açmışlardır.⁹ Bu medreseler gerek kurumsal yapısı ve gerekse idarî bakımdan daha sonra kurulacak olan Osmanlı medreselerine örnek olmuştur.¹⁰

Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi ve sonrasındaki gelişmeler, Osmanlı'nın siyasi tarihi kadar, eğitim tarihi bakımından da bir dönüm noktasıdır. Dönemin padişahu tarafından kurulan ve fetihten 18 yıl sonra eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Fâtih Külliyesi, İslam coğrafyasında önemli bir ilim merkezi haline gelecektir. Bu külliye, büyük bir cami, bir hastane, bir tımarhane, yolcuların konaklama ihtiyaçları için bir han, bir ilkokul ve bir kütüphaneden meydana gelmektedir.¹¹ Ancak külliyeye asıl önem kazandıran burada kurulan Sahn-ı Semân ya da Medâris-i Semâniye denen sekiz yüksek dereceli medrese ile bu medreselere öğrenci yetiştiren orta öğretim düzeyindeki sekiz adet Tetimme Medresesi ya da Mûsılâ-i Sahn (Sahn'a ulaştıran) denen medreselerdir.¹²

Sahn-ı Semân medreselerinin kurulmasından yaklaşık yetmiş yıl sonra Sultan Süleymân İstanbul'da Süleymâniye Külliyesini kurmuştur.¹³ Bu külliyenin projesi, Mimar Sinan'a aittir.¹⁴ Bölüm bölüm inşa edilen külliye, 1557 yılında Dâru'l-Hadis Medresesi'nin tamamlanmasıyla faaliyete geçmiştir.¹⁵

XIX. asra kadar medrese teşkilatı, Fâtih ve Kânuni devirlerinde atılan temeller üzerinde büyük bir değişiklik olmadan yani İbtidâ-i Hâriç ile

medreselerin isimleri ve ilk müderrisleri için bkz. Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Gökkuşbu Yay., I. Baskı, İstanbul 2006, s. 23.

⁸ Örneğin Germiyanogulları, Kütahya'da Vacidiye (Demirkapı) ve Yakup Bey Medreselerini kurmuşlardır. Yine onların eseri olan Germiyanoglu Medresesi (814/1412), Osmanlılar döneminde de hizmet vermiştir. Karamanoğulları, Aksaray'da Zinciriye Medresesi (1337), Dânişmendliler, Niksar'da Yağlıbasan Medresesi (1157), Güneydoğuda hüküm süren Artuklular ise, Urfa Ulu Cami Medresesi (507/1114), Mardin Sultan İsa Medresesi, Sitti Râddiye Hatun, Hüsâmiye, Muzafferiyeye, Zinciriyye, Kasım Paşa, Hacı Marûf, Savur Kapı ve Şehidiye gibi medreselerle eğitime hizmet etmişlerdir. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, ss. 66-67.

⁹ Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, Beyan Yay., İstanbul 2004, s. 18; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, ss. 64-66.

¹⁰ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 72.

¹¹ Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yay., I Baskı, İstanbul 1997, s. 26; Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, s. 90.

¹² Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 65; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 132; Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, s. 96.

¹³ Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 29.

¹⁴ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 67.

¹⁵ Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, s. 103.

başlayıp Süleymâniye Dâru'l-Hadis'i ile sona eren on iki aşamalı medrese silsilesi şeklinde devam etmiştir.¹⁶

Osmanlılarda, ilk medresenin kuruluşundan ve bilhassa Fâtih'in Semâniye medreselerinden sonra belli bir nizam ve kanuna bağlanan medrese eğitimi, ufak tefek bazı olaylar bir tarafa bırakılacak olursa düzenli işlemiştir.¹⁷ Eğitim sisteminin iyi işleminin temelinde yatan neden, sistemin hukuki altyapısıyla ilgilidir. Diğer taraftan, başından beri ve özellikle Fâtih gibi devlet büyüklerinin ilme ve ilim adamlarına değer vermeleri, âlimleri koruyup taltif etmeleri, ilmin ve dolayısıyla medrese işleyişinin gelişmesinde yeterli dinamizmi sağlamaktaydı.¹⁸ Ancak XVI. yüzyılın son çeyreğinde medreseler bozulmaya başlamıştır. Bunun nedenleri; Osmanlılarda ve genel anlamda İslam dünyasında bilimsel verimlilikteki azalma, buna karşılık dünyada bu alandaki gelişmeler karşısındaki yetersizliktir. Eğitim alanındaki gerilemenin tek başına ortaya çıkmadığı, ilerleme ya da gerilemenin toplumun farklı alanlarında birlikte ortaya çıktığı ve birbirlerinden etkilendiği de unutulmamalıdır. Nitekim medrese sisteminin bozulmaya başladığı XVI. asır, aynı zamanda Osmanlı toplumunun idari ve ekonomik aksaklıkları yaşamaya başladığı dönemdir.

Medreselerin gerileme sebebi aslında bu kurumların devlet için arz ettiği fonksiyonda aranmalıdır. Sarıkaya, medreselerde bir "bozulma" ve "gerileme"yi kabul etmeyip, daha ziyade geleneği koruma uğruna yenilik ve değişime "intibak edememe" sorunundan bahseder.¹⁹ Buna göre bir eğitim kurumu olarak medrese, başlangıçta devlet elitinin, memurların, müderrislerin, müftü, hâkim ve yargıçların ve diğer önemli devlet görevlilerinin eğitim ve yetiştirilmesinde önemli bir rol oynuyordu. Nitekim devletin temel düzeni şekil itibarıyla de olsa İslami esas ve prensiplere dayanmaktaydı. Yani yönetim, meşruyetini şer'î esaslardan alıyordu. Dolayısıyla sistem için medrese, medrese için de sistem gerekliydi. Ancak modernleşme serüveninin hız kazandığı Tanzimat ve sonrasında, devlet kendini yeniden tanımladı; mevcut sistemde gedikler açılmaya ve buralara Avrupa uygarlığının ürünü kurum ve kuruluşlar yerleştirilmeye başlandı. Modernleşme hamlesine göre devlet, yeni durumuna uygun müesseseler

¹⁶ Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, s. 21.

¹⁷ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, s. 97.

¹⁸ Suat Cebeci, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye?", *Sakarya Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 10, ss. 197-198; Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, s. 207.

¹⁹ Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1999, sayı: 3, s. 34.

kurmalı ve bu müesseseler için gerekli eleman ve bürokratlar yetiştirmeliydi.²⁰ Bu durumda Osmanlı Devletinin idari ve hukuki sisteminin işleminde önemli bir yeri olan medrese, bu sistemin devamını sağlayacak elemanları yetiştirme görevini yeni açılan kurumlara terk ederek belki de en önemli işlevini kaybetmiş olmaktadır. Bu gelişmeler karşısında medreselerin işlevleri daralarak büyük ölçüde din görevlilerinin veya mevcut medrese eğitim sisteminin devamını sağlayacak insanların yetiştirilmesi ile sınırlı kalmıştır.²¹ Bütün bu gelişmeler karşısında medrese, önce görmezlikten gelinen, daha sonra ulemanın büyük tesiriyle isteksizce de olsa çağın gereklerine uygun biçimde ıslah edilmeye çalışılan, ama nihayetinde devletin yeni seküler yapısına uymadığı için kapatılacak bir kurum olmuştur.

Meşrutiyet dönemi, birçok alanda ve özellikle eğitim alanında yoğun fikir tartışmalarına sahne olması ve medrese ıslahatları bakımından son derece üretken bir dönem olmuştur. Ne var ki I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı toplumunda ve devlet kurumlarında meydana getirdiği tahribatlar nedeniyle bu dönemde medreselerin ıslahına yönelik birçok girişim sonuçsuz kalmıştır. Nihayet savaş şartları altında yapılacak reformlar ne kadar mükemmel olursa olsun, bu reformlar, yeterli iş gücü ve para olmadığı sürece teoride kalmaya mahkûmdur.

Kurtuluş Savaşı sonrası döneme gelindiğinde, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yönetimi, III. Selim ile başlatılabileceğimiz batılılaşma ve Osmanlı/Türk modernleşmesini, ulus devlet anlayışı çerçevesinde ve yukarıdan aşağıya bir yöntemle, modernleşmenin toplumsal düzlemde yerleşmesi için gerekli olan inkılâpları zaman kaybetmeden uygulamaya koymuştur.

Eğitimin politik, sosyal ve kültürel alanlarda kontrolü sağlayan ve sapmaları önleyen bir araç olduğu hususu dikkate alındığında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısı gereği, toplumsal değişimin uygulayıcıları açısından, eğitimin siyasal niteliğinin işletilmesi ve eğitimde de reformlara gidilmesi, gerekli bir süreçti. Eğitimin siyasal niteliği, onun devletin bir işlevi olduğundan ileri gelmektedir. Siyasi bakımdan eğitimin başlıca görevlerinden birisi de mevcut siyasal sistem/devlet düzenine sadakati

²⁰ Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, ss. 196-197.

²¹ Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay., I. Baskı, Ankara 2002, s. 90.

sağlamaktır.²² Bu nedenle olsa gerek, söz konusu dönemde, eğitime dair meclis içinde ve dışında yoğun tartışmalar yaşanmış ve nihayet 1924'te Tevhid-i Tedrisât Kanunu kabul edilmiş, ülkedeki bütün eğitim kurumları Maarif Nezareti bünyesinde toplanmıştır. Daha sonra dönemin Maarif Bakanı Vasıf Çınar, Tevhid-i Tedrisât Kanunu'na²³ dayanarak bütün medreseleri kapatmıştır. Bu yasa ile medreseler, illegal zemine itilmelerine rağmen, Karadeniz ve Doğu/Güneydoğu Anadolu gibi dağlık yörelerde varlıklarını sürdürmüştür.

Günümüzde söz konusu Şark Medreselerini ve genel işleyiş biçimlerini tanımaya yönelik ciddi bir ilgi söz konusudur. Gerek iki yıl önce Bingöl İlahiyât Fakültesi'nin ve Muş Alparslan Üniversitesi'nin gerçekleştirdiği ve Doğu-Güneydoğu Anadolu medreselerinin konu edinildiği uluslararası sempozyumlar,²⁴ gerekse günümüze kadar hiç ilgi görmemiş olan bu değerlerin son dönemlerde farkına varılması ve bir takım toplumsal rollerle ön plana çıkarılma girişimleri²⁵ bu ilginin birer işaretidir.

Doğu-Güneydoğu Anadolu medreselerinin konu edinildiği bu makale, eğitim faaliyetlerini ve toplumsal rollerini sürdüren bu kurumların, bugüne kadar akademik araştırmalara konu olmamış idari yapı ve organizasyonlarını, ekonomik kaynaklarını, bina fiziki yapılarını, günlük işlerini, sosyal aktivitelerini ve bu unsurların süreç içerisindeki değişimlerini ele almıştır.

Evrenini Doğu ve Güneydoğu Anadolu medreselerinin temsil ettiği bu makalede örneklem alanı olarak; Mardin il, ilçe ve kırsalında aktif olarak faaliyet gösteren medreselerden, "maksimum çeşitlilik örnekleme" yöntemi dikkate alınarak tespit edilen ve kendileriyle görüşme talebine olumlu yanıt veren 8 medrese seçilmiştir. Bu medreselerde kendileriyle görüşülen; 7 Seyda,²⁶ 10 müderris²⁷ ve 162 öğrenci olmuştur.

²² Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, 11. Baskı, Ankara 1997, s. 54.

²³ Kanunun maddeleri, medreselerin kanuna dayalı kapatılma gerekçeleri ve bu gerekçelerin doğruluk payı hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Öcal, *Medresetü'l-Eimmeve'l-Hutebâ'dan İmam Hatip Liseleri'ne Bizim Okullarımız*, Önder Yay., I. Baskı, İstanbul 2011, ss. 23-38.

²⁴ Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu, 29 Haziran-1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Uluslararası Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş Alparslan Üniversitesi, 5-7 Ekim 2012.

²⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bölgedeki genel İmam-Hatip veya Kuran Kursu öğreticisi ihtiyacı çerçevesinde medreselerde bulunan ve basında daha çok "mele" olarak karşılık bulan kimseleri istihdam etmesi bir örnektir.

²⁶ Medreselerin genel işleyişinden sorumlu olan kişilere verilen isimdir. Ayrıca medreselerde, öğrencilerin hocalarına kullandıkları bir hürmet lafızdır.

²⁷ Medreselerde, öğrencilere ders verme konusunda hocalara yardımcı olmakla görevli kişi.

Yapılandırılmış/yönlendirici²⁸ bir şekilde yapılan görüşmeler esnasında ses kayıtları alınmış, ayrıca “gözlem”lerden²⁹ elde edilen sonuçlar da yazıya alınmıştır. Bu sayede katılımcıların görüşmeler esnasında dile getirmedikleri ancak araştırma açısından önemli görülen tutum ve davranışları ile örnek-lem alanına ait gözlemlerden elde edilen görüşmeci kanaatleri verilere dönüştürülmüştür.

Diğer taraftan örneklem alanına ait öğrencilerden veri elde edebilmek için³⁰ anketler uygulanmıştır. Aynı öğrencilere, yazılı bir şekilde cevaplamaları istenen sorular yöneltilmiş; bu sayede anket yöntemiyle elde edilmesi zor olan konularda öğrencilerden veri toplanmaya çalışılmıştır.

Kendileriyle görüşülen kişilerin taleplerinden dolayı, kimlikleri açıklanmamış, ancak kişilerin ifade ve değerlendirmeleri, olduğu gibi aktarılmıştır. Yine görüşülen medreselilerin kendilerini genel olarak “Şark Medreseleri” olarak tanımlamalarından dolayı bu makalede, söz konusu kurumlar “Şark Medreseleri” olarak zikredilmiştir.

1. Cumhuriyet Tarihi’nde Medreselerin Coğrafi Dağılım Serüveni

Anadolu’daki geçmişleri Selçuklulara kadar uzanan³¹ Şark medreselerinin, söz konusu coğrafyanın genelinde kuruldukları bilinmektedir. Bununla birlikte medreselerin, coğrafi, ekonomik ve sosyal şartlarının daha elverişli olmasından dolayı bazı yerleşim merkezlerinde yoğun olarak kümeleniği ve buraları birer ilim merkezi haline getirdiği gözlenmektedir. Şark medreseleri, bu coğrafyanın daha çok Botan bölgesi içerisindeki Cizre, İdil, Nusaybin, Dohuk, Zaho ve Erbil; Süleymâniye, Abdâliye, Mecîdiye, Musul, Halep ve bugünkü Doğu illerimizden Bahçesaray-Gürpınar (Van), Doğu Beyâzıt (Ağrı), Diyarbakır, Mardin, Norşin-Ohin (Bitlis) ve Tillo-Eruh (Siirt) gibi yerleşim yerlerinde kurulmuşlardır. Bununla birlikte medreselerin, coğrafyanın hem şehirlerde hem de köy ve kasaba gibi kırsalında aktif olarak çalışmış³² ve hala çalışmakta olan sayısız örnekleri mevcuttur.

²⁸ Yapılandırılmış görüşmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., 6. Basım, Ankara 2006, s. 120.

²⁹ Gözlem tekniği hakkında geniş bilgi için bkz. Şener Büyüköztürk, Ebru K. Çakmak (komisyon), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Yay., Ankara 2009, s. 141.

³⁰ Söz konusu öğrencilerin sayı olarak çok fazla olması, kendilerine anket uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte, yer yer öğrencilerle görüşmeler de yapılmıştır.

³¹ M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmi*, Beyan Yay., I. Baskı, İstanbul 2009, s. 33.

³² Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmi*, s. 27, 137; M. Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendi*, Kent Yay., I. Baskı, İstanbul 2004, s. 24.

Bölgedeki yerleşmiş/kökleşmiş medreseler³³ haricinde hemen her yerde kurulabilen küçük çaplı medreselerin şehir merkezlerine veya kırsal kesime göre dağılımına bakıldığında, bu durumun söz konusu coğrafyanın idari açıdan geçirdiği siyasi sürece göre değişkenlik arz ettiği gözlenmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde, medreselerin daha çok aşiretlerin desteğiyle, birçok yerde kurulduğu ve şehir-kırsal anlamında bir ayırımın yapılmadığı anlaşılmaktadır.³⁴ Bu dönemde medreseler açısından böyle bir ayırımı gözetecek bir siyasi etki de söz konusu değildir. Bilindiği üzere bu dönemde Osmanlı, bölgenin denetimini sağlamak için buralardaki aşiretlere geniş ölçekli yetkiler vermiştir.³⁵ Aşiretlerin bölgedeki fonksiyonları sadece siyasi idare³⁶ ile kalmamış, toplumun her alanında kendini hissettirmiştir. Dolayısıyla bu dönem medreselerinin varlık alanlarını belirleyen temel unsurlardan biri de aşiretler olmuştur.³⁷ Aşiretlerden kimi kendi dini hassasiyetlerinden, kimi de medrese(li)lerin toplum nezdindeki itibarlarını bilerek, medreselerden faydalanmak istediklerinden veya halkın tepkisinden çekindiklerinden medrese(li)lerle iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramış-lardır. Büyük bir olasılıkla bunu sağlamanın en kolay yollarından birisi söz konusu medreselerin finansal açıdan desteklenmeleridir ki vaka da bu olmuştur.³⁸ Buna karşılıklı medrese(li)ler de aşiret reislerinin buldukları yerlerdeki sosyal, siyasi ve ekonomik etkilerini bildiklerinden dolayı da bu tür insanlarla ilişkilerini dengede tutmaya çalışmışlardır. Haliyle medrese(li)ler, bir yandan ayakta

³³ Günümüz medreselerinden örnek vermek gerekirse; Siirt'te Mele Bedri ve Seyyid Abdurrahim el Bedevi Tillo'da Mele Burhan ve Şeyh Bedreddin, Midyat'ta Mele Zübeyir, Van'da Mele Nasreddin, Elazığ'da Şeyh Ubeydullah, Ohin'de Şeyh Kasım ve Mele Mesud, Norşin'de Şeyh Nureddin ve Mele Mahmud, Diyarbakır Dâru'l-İlim'de Mele Abdulkuddus, Zinafta Seyyid Sıbğatullah, Kızıltepe'de Şeyh Selahaddin, Konya'da Molla Salih, Bejingir'de Mele Abdurrahman gibi isimler zikredilebilir.

³⁴ Ancak Çiçek, söz konusu eserin 34. sayfasında, bölgenin Osmanlı'nın eline geçmesinden sonraki süreçte, yani yaklaşık olarak 14. ve 15. yüzyıllarda, -kendisi bir tarih vermemektedir-Şark Medreselerinin merkezi yerlerden kırsala geçtiğini ifade etmektedir. Çiçek'in, buna göre; Osmanlı medreselerinin, bir açıdan fetih politikası ile izah edilebilecek merkezi illere ve Batı'ya kaydırılma hareketi ile söz konusu Doğu coğrafyasında devam eden medreselerin kırsala kayması arasında kurduğu bağ anlamlı ve isabetli görünmemektedir.

³⁵ Örneğin Doğuda çıkan iç karışıklıkları ve isyanları bastırmakta zorlanan Osmanlı yönetimi, merkezi otoriteyi güçlendirmek ve bölge halkını merkez yönetime bağlamak için, bölgede yaşayan aşiret reislerinin çocuklarından ve aşiret mensuplarından seçilmiş milis birlikler olarak Hamidiye Alaylarını kurmuş ve kullanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ömer Altıntop, *PKK Gerçeği ve Kürt Sorunu*, MYKitap Yay., I. Baskı, İstanbul 2011, ss. 27-29; Martin Van Bruinessen, *'Ağa, Şeyh, Devlet'*, çev. Banu Yalkut, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul 2010, ss. 285 vd.

³⁶ Aşiretler bu siyasi idarelerini Hakkâri Emirliği, Cizre Emirliği, Bitlis Emirliği gibi yarı federal sistemi andıran bir yapı içerisinde, merkezi hükümeti temsilen kullanmışlardır.

³⁷ Aşiretlerin genel yapıları ve bölge toplumu üzerindeki etkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, ss. 81-303.

³⁸ Aşiretler ile bölge Şeyhleri arasındaki ilişkiler hakkında geniş bilgi için bkz. Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, ss. 334-347.

kalabilme imkânlarını temin etme, bir yandan da aşiret büyüklerinin hâkim olduğu insanları ıslah edebilme düşüncesiyle, onları dışlamadığı gibi İslami ve ahlâkî konularda rehberlik etme yoluyla iyi ilişkiler kurmuştur.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki süreç, kendi içerisinde üç bölüme ayrılabilir.³⁹ Buna göre, Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonraki tarihler ile 1950'li yıllar arasındaki ilk evrede Tevhîd-i Tedrisât Kanunu ile ülke genelinde yasal zeminleri iptal edilen medreseler kapatılmıştır.⁴⁰ Diğer taraftan yeni yönetimin bölge aşiretlerine dair tutumları farklılaşmış⁴¹ ve medreselerin ekonomik kaynakları iyice daralmıştır.⁴² Özellikle devletin ülke genelinde Laiklik eksenli siyasi tutum ve sert yaptırımlarının, ciddi toplumsal tepkilere rağmen uygulamaya konulması, medreselerin varlık alanlarını hem kırsala çekmiş hem de daraltmıştır. Bu dönemde Kuran-ı Kerim'in okunması ve okutulması yasaklanmış, Ezan Türkçeye çevrilmiş, ezanı Arapça okuyanlar cezalandırılmış ve dini öğretmek için Arap harflerini kullananlar sıkı takibe tâbi tutulmuştur. Doğal olarak dini eğitim vermek ve görmek isteyenler, ya ormanlara kaçmak ya da mağaralara gizlenmek zorunda kalmıştır.⁴³ Medrese Seydalarıyla yapılan görüşme-lerden birinde, yaşlı bir hocanın şu ifadeleri, dönemin trajik halini çok iyi yansıtmaktadır:

Doğu medreselerinin âlimleri zaten devletten pek nasiplenemedi. Bilhassa Cumhuriyet sonrasında zavallılar, her şeyleri kaçak olduğu için, kendilerini de kitaplarını da saklıyorlardı. Çaresizlikten yerleri kazıp ellerindeki eserleri gömdüler, ya da mağaralara gittiler. Hatta bizim Seydalarımızı gördük, dinledik; şehir merkezlerinden uzak köylerde, evlerinde bile tedrisat yapmaktan çekindikleri için dağlardaki mağaralarda ders yapıyorlardı. Tabi o zamanlarda yol filan yoktu. O dönemler tedrisat gerçekten zordu. Âlimler ellerindeki kitapları bile zor koruyordu.

³⁹ Söz konusu evreler özellikle medreselerin bölgedeki kent-kır dağılımı bağlamında gösterdiği değişkenlik dikkate alınarak yapılmış olup, bunlar Cumhuriyet sonrası 1980'lere kadarki birinci evre, terör olaylarının bölgede yoğun olduğu ve yaklaşık 20 yıllık bir süreyi kapsayan ikinci evre ve son yılları kapsayan üçüncü evredir.

⁴⁰ Bu süreçteki gelişmelerin benzerlerinin, 1950'lerden sonraki süreçlerde, özellikle 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1970, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 darbelerinin siyasal ve ekonomik anlamda medreselere yansımalarının, etkilerinin olduğu söylenebilir.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 294 vd.

⁴² Ayrıca dönemin hem dünya, hem de ülke genelinde geçirdiği ekonomik krizin, bölge halkına yansımalarının ve yaşanan ciddi kıtlıkların da medreselerin ekonomik durumlarına olumsuz etkisi olmuştur.

⁴³ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s. 25.

Yaşanan bu zor şartlar altında Şark Medreselerinin, varlıklarını sürdürülebilirliğe adına, şehir merkezlerinden kırsala doğru bir hareketi söz konusu olmuştur.

1950'li yılların siyasi gelişmeleri⁴⁴ ve toplumsal yansımaları neticesinde sadece medreseler değil, halkın geneli, dini yaşama noktasında kısmen rahatlamıştır. Ancak bölge itibariyle 1980'lerden sonra başlayan terör olayları hem bölge halkı, hem de medreseler açısından sıkıntıların tekrar baş gösterdiği bir süreçtir.⁴⁵ Medreseler açısından, Cumhuriyet sonrası sürecin ikinci dönüm noktası 1980'li yıllar ve sonrasıdır. Bu süreçte, medreseler yerleşmiş oldukları kırsal alandan da olmuşlardır. Bu tarihlerden itibaren medreselerin varlık alanları iyice daralmış; yasal olmayışlarından dolayı şehir merkezlerinde barınamayan medreseler, TSK ile terör arasında kırsalda gelişen çatışmalar sonucu, birçok köyün boşal(tıl)masıyla kırsalda da varlık alanlarını, aynı zamanda ekonomik ve kültürel dayanaklarını yitirmiştir.⁴⁶ Buna ek olarak bölgede baş gösteren "Hizbullah"⁴⁷ hareketi sonucu, bölge halkı nezdinde dine dair olumsuz kanaatlerin belirmesi de medreselerin toplumsal dayanaklarının zayıflamasına sebep olmuştur. Yine "28 Şubat Post-Modern Darbesi" olarak tarihe geçen sürecin etkisiyle ve Laiklik ekseninde yürütülen politikalar sonucu beş yıl içerisinde birçok Kuran Kursu ve İmam-Hatip okuluyla birlikte birçok medrese de kapatılmıştır. Bu gelişmeler neticesinde bölgede varlık alanı bulamayan birçok medrese(li)batı illerine göç ederek varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

Ancak Kasım 2002'de yapılan parlamento seçimlerinde Ak Parti'nin seçimleri kazanması, Türkiye'de yeni bir siyasi süreci başlatmıştır. Bu partinin hükümet kurmasını müteakip, demokrasi alanında yenileşmeyi ve sivilleşmeyi hedefleyen bir dizi karar alınarak uygulamaya konmuştur. Özellikle 30 yıldır devam edegelen terör olaylarının bitirilmesi amacıyla uygulamaya konan "Demokratik Açılım Süreci", bölgedeki silahlı terör olaylarının önemli ölçüde azalmasını sağlamıştır. Bölgedeki rahatlatma ile birlikte son on yıl içerisinde medreselerin tekrar canlandırıldığı ve resmi Kuran

⁴⁴ Demokrat Parti'nin 1950 seçimleriyle iktidara gelmesi, hangi açıdan bakılırsa bakılsın Türk siyasi tarihi açısından esaslı bir dönüm noktasıdır.

⁴⁵ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, s. 17.

⁴⁶ Talip Atalay, "Şafii Geleneğinin Yaygın olduğu Yörelere İlköğretimde Din Eğitiminin Bazı Zorlukları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2006, sayı: 8, s. 278, 9 numaralı dipnot.

⁴⁷ Kökeni 1980'lere dayanan ve 1990-2001 yılları arasında özellikle Doğu-Güney Doğu Anadolu illerinde silahlı faaliyetlerde bulunan dini motiveli örgüt. Geniş bilgi için bkz. Ömer Alper Yurtseven, *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Dini Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah*, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.

Kursu kimliğiyle faaliyetlerine devam ettiği gözlenmektedir. Son birkaç yıl içerisinde ve halen devam eden süreçte, medreselerin bölgede sayılarının hızla arttığı ve bölge halkının bu medreseleri maddi ve manevi anlamda desteklediği gözlenmektedir.

a. Şark Medreselerinin Bir Yerleşim Yerinde Tercih Ettikleri Mekânlar

Şark Medreseleri, İslam eğitim kurumu olarak gelişen medrese geleneğine uyarak, genellikle bir ibadethaneye yakın yerlerde kurulmuşlardır. Özellikle halkın ekonomik sıkıntılar yaşadığı yerleşim yerlerinde -çoğunlukla köy ve mezralarda- kurulacak olan bu tür medreselerin, ders çalışma alanlarının dar olabileceği hesaba katılarak camilerin yanlarına inşa edildiği gözlenmektedir. Bu sayede, öğrencilerin barınma ve günlük ihtiyaçlarını karşıladığı basit yapılı bu tür medreselerin bitişiğindeki camiler, öğrencilerin derslerini aldıktan sonra müzakere ve tekrar yapabilecekleri bir ders çalışma ortamı olarak işlev görür. Bununla birlikte, medresenin camiye bitişik/yakın olmasının, öğrencilerin ibadetlerini toplu yapabilmelerine imkân tanıdığı gibi, bu durum medrese eğitimi boyunca öğrendikleri dini bilgileri içselleştirerek dini ve ahlaki karakterlerinin şekillenmesine olumlu katkıları olmaktadır. Bölgedeki yerleşik/köklü büyük medreselerin ve küçük çaplı medreselerin dışında, hem şehir merkezlerinde hem kırsal alanlarda yeni kurulan medreselerin yapı olarak daha donanımlı ve geniş ortamlara sahipken, buna paralel olarak, kurulduğu alanların seçiminde halkın öğrencileri çok fazla görmeyeceği, öğrencilerin de halkı fazla görmeyeceği yerlerin tercih edildiği gözlenmektedir. Buna göre medreseler, büyük yerleşim yerlerinde sakin kenar mahallelerde; köy ve kasabalarda ise genellikle yerleşim yerlerinde değil de ıssız yerlerde kurulmaya çalışılmıştır. Böyle bir seçimden amaç, öğrencilerin, öğrenimleri esnasında zihinlerini meşgul edecek unsurlardan uzak tutulmaya çalışılmasıdır. Aslında bu tür bir seçim gelenekten de gelmektedir. Ancak imkânların hem medrese hem de cami yaptırmaya yetmediği durumlarda medreseler, genellikle bir yerleşim yerindeki muhitlerine bakılmaksızın cami kenarlarına inşa edilmiştir.⁴⁸ Bununla birlikte hem camisiyle hem de medresesiyle müstakil yapıların az sayıdaki örnekleri de mevcuttur.

⁴⁸ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, ss. 37-38.

b. Şark'ta Medrese Kurulacak Yerin Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Bir medresenin kurulmasında, yerleşim yerindeki insanların medresenin varlığını istemeleri önemli bir faktördür. Bu husus daha çok söz konusu insanların dini tutumlarıyla ilgilidir. Bölge halkının dini tutumlarında medreselerin etkin oldukları gerçeğidikkate alındığında, bu yargının sebep-sonuç bağlamında tersbir ilişki üzerine oturduğu düşünülebilir. Ancak toplumların dini tutumlarının belirleyicilerinin çeşitliliği söz konusudur. Bu hususa en güzel örnek, kendileriyle görüştüğümüz kişilerin, "Mardin'in Nusaybin ilçesi bir zamanlar medreselerle doluydu" ifadelerine rağmen, yapılan alan taramasına ve söz konusu yerdeki insanlarla yapılan görüşmelere göre Nusaybin'de herhangi bir aktif medreseye rastlanmamış olmasıdır.

Medrese kurulacak muhitin seçiminde diğer önemli bir faktör, yerleşim yerinin güvenliğidir. Bu husus bir açıdan genel-geçer tehditlerle ilgiliyken, diğer açıdan bölgede yaşanmış terör ve Hizbullah olaylarıyla ilgilidir. Bu bağlamda terör kırsalı tehdit ederken, diğeri de şehir merkezlerini tehdit etmiştir. Medrese Seydalarının aktardığı; "Terör ve Hizbullah olaylarının yoğun yaşandığı dönemde yaklaşık iki yıl kadar sıkıntılı anlar yaşadık. Talebelerimiz dağıldı ve medresemiz istimlak edildi, hatta bir ara şahsımıza yönelik suikast düzenlendi ve Köylerin çoğu boşaltılmıştı. Merkezde boş kadro da mevcut idi. İşte kadroyu merkeze aldık. Biz bu camiye geldikten sonra onlar (Hizbullah) buraya da geldiler. Engel olmaya, rahatsız etmeye çalıştılar. Gelip bizim yanımızda kalmak, okumak istiyorlardı. Ama sadece bununla kalmayacaklarını biliyorduk. Daha önce de aynı taleplerle gelmiş ama rahatsız etmişlerdi. Biz de onlara siz faka⁴⁹ değilsiniz, sizi almayacağız dedik." ifadesi ve "Şimdi siz her yerde medrese kuramazsınız. Bunun iyisi var, kötüsü var, yani toplumsal zemini de önemli bir husustur ve dikkate almalısınız. Medrese olup da etrafı tarafından şikâyet edilen yerler var. Şimdi her toplum şikâyet eder mi? Hayır etmez. Ama tanımadığınız bir toplum, her an şikâyet etme noktasındadır. Bilmiyorsunuz. Örneğin Kızıltepe'ye kurdunuz. Sonuçlarını kestiremezsiniz. Dolayısıyla kendimizi biraz daha güvende hissettiğimiz bir yere kurduk." gibi ifadeler medreselerin kurulum aşamalarında dikkate alınan güvenlik sorunlarına birer örnek olarak verilebilir.

⁴⁹ Medreselerde okuyan öğrencilere verilen isim.

Yine medreseyi kurarken veya bir medreseye giderken söz konusu yerleşim yerine dair dikkate alınan bir husus da gidilecek çevrenin tanıdık olmasıdır. Bu hususu tetikleyen iki önemli unsur olduğu kanaatindeyiz. Bunlardan biri, görev yapacak Seydanın itibar edilen bir kişi olmasıyla ilgilidir. Buna göre Seyda henüz görevine başlamadan önce çevrece tanınan, sayılan ve sevilen bir kişiliktir. Bu durum sayesinde Seydanın yeni yerleşim yerine intibakı ve toplumla ilişkileri daha hızlı gelişir, dolayısıyla Seyda, hizmetlerini daha erken başlatarak, insanlar üzerindeki saygınlığını sosyal çevrenin geneline yayarak pekiştirme şansı yakalar. Örneğin, “Seyda Midyat’a da geldiğinde zaten çevrede çok tanınan bir insandı. Yani burada sulh filan oldu mu her zaman onun yanına gelinirdi. Adliyenin çözemediği sorunları Seyda çözüyordu.” ifadelerinde çevrenin tanıdık olmasının, Seydanın toplum üzerindeki güçlü yaptırımlarına; çözümü zor sorunların halledilmesinde Seydaların önemli rolüne işaretir.

Medresenin kurulacağı çevrenin tanıdık olmasının diğer önemli bir yönü ise, medresenin finans durumuyla ilgilidir. Esasında medreselerin kuruluş aşamasında da medresede okuyacak öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında da önemli bir faktör olan finans durumu, yapılan görüşmelerde de ifade edildiğine göre Seydalar tarafından dikkate alınır. Örnek bir ifade şudur:

Şimdi insan, meyvesini yemek istediği bir ağacı gidip ıssız, dağ başında, kendisinin olmadığı bir yere diker mi? Tabi ki hayır. Evvela burası bizim köyümüz. Medreseyi kurduk ama devamını getirmemiz gerekir. Buranın bir masrafı var. Şimdi seni destekleyen insanların arasında bulunacaksınız ki, sana yardım edebilsinler, devamını getirebilesin. Örneğin kimseyi tanımadığımız bir yerde medrese kuramaz mıyız? Devletin de belli bir katkısının olmadığı bir zamandayız. Dolayısıyla insanların verdiği sadakalarla burası geçiniyorsa, sizi en çok ve iyi destekleyecek yer neresiyse, oraya kurarsınız medresenizi.

Diğer taraftan Seyda, tecrübelerinden bilir ki tanıdığı eski öğrencilerinin dışında medreseye gelecek yeni öğrenci, medresenin ekonomik şartlarını dikkate alacaktır. Özellikle son zamanlarda, öğrencilerin bu hususu dikkate aldıkları, kendileriyle yapılan görüşmelerden de anlaşılmaktadır. Bu tür ekonomik problemleri aşmada en etkili ve kestirme yöntemlerden biri medrese kurmak için, medresenin masraflarını karşılayacak insanların bulunduğu çevrelerin seçilmesidir.

2. Şark Medreselerinin Fizikî Yapıları

Medreselerin fizikî yapıları kuruldukları zamana ve yere göre değişkenlik arz etmektedir. Buna göre uzun yıllardır aktif olan medreselerin birçoğu bir camiye bitişiktir ve köklü medreseler dışında çoğu basit yapılardan oluşmaktadır. Bu tür yapılarda öğrencilerin yatakhane olarak kullandıkları bir oda, küçük bir mutfak ve banyo bulunmaktadır. Yatakhane olarak kullanılan yerler sağlıklı olmayıp, yatmak için yerlere serilen döşek veya süngerler kullanılmaktadır. Bu türden eski medreselerde mutfakların da sağlıklı olmadıkları gözlenmektedir. Mutfak gereçleri, çoğu yerde yetersiz ve eskidir. Aynı şekilde banyoların dar ve sağlıksız oldukları gözlenmektedir. Diğer taraftan, bu tür medreselerin büyük bir kısmında öğrencilerin tuvalet ihtiyaçlarını camiye ait tuvaletlerde karşıladıkları anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin derslerini çalışmalarını için bazı medreselerde ayrı bir mekân bulunmakta, bazı medreselerde ise bu tür etkinlikler için ya caminin içi ya da yatakhaneler kullanılmaktadır. Yine bu türden medreselerde Seydalar, öğrencilerin derslerini genellikle cami içerisinde, "hücre" olarak adlandırılan yerlerde vermektedirler. Hücreler aynı zamanda Seydanın misafirlerini kabul ettiği yerler olarak da kullanılmaktadır. Seydaya ait bir serginin ve yastığın bulunduğu mekânlarda Seyda bir kitaplığa da sahiptir.

Müstakil ve tam teşekküllü bir yapı olarak inşa edilmeyen bu tür eski medreselerin, zamanın şartlarına göre eklemleme bir şekilde oluştukları anlaşılmaktadır. Seydaların ifadelerine göre, bazı hayırseverlerin teklifiyle ya da Seydaların gayretleriyle bu yapılara bazen odalar eklenmiş, bazen mevcut oda, mutfak veya diğer yerler tadilata alınarak ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu türden zayıf yapılı medreselere hem bölge kırsalında hem de şehir/ilçe merkezlerinde rastlamak mümkündür.

Son zamanlarda kurulmuş olan ve inşaatları hala devam eden medreselerin ise bina olarak çok daha düzenli ve donanımlı oldukları gözlenmektedir. Daha çok kırsal kesimlerde yapılan bu tür medreseler iki-üç katlı olarak inşa edilmektedir. Bu türden yeni medreselerin kırsalda yer bulmaları, bir taraftan buralarda yaşayan halkın talebiyle, bir taraftan da kırsal kesimlerde arazilerin şehir merkezlerine oranla daha ucuz olmasıyla ilgili olabilir. Bununla birlikte, medrese öğrencilerinin şehir hayatından uzak tutulmak istenmesi de bu tercihi belirlemektedir.

Öğrencilerin görece daha çok tercih ettiği ve dolayısıyla öğrenci sayısının daha fazla olduğu bu tür donanımlı medreselerde, en üst katlar genellikle yatakhanelerden oluşmaktadır. Bazılarında ranza, bazılarında ise yer yatağı kullanılan bu yatakhaneler dört-beş odaya ayrılmaktadır. Yine bu türden yeni yapıların bir alt katı, öğrencilerin ders çalışma ortamlarını teşkil etmektedir. Buna göre, öğrencilerin derslerini çalışmalarını için geniş bir oda bulunmakta, ayrıca ezber yapmak için bu mekânın uzun koridoru kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu yerler Seydaların öğrencilere ders vermek için kullandıkları yerlerdir. İçerisinde sıra ve masaların bulunduğu en az bir dersliğin mevcut olduğu bu mekânlarda dersler daha çok Seydalara ve Müderrislere ait özel odalarda verilmektedir.

Öğrencilerin yemeklerini yiyecekleri yemekhanelerin ayrıca mevcut olduğu bu türden yeni medreselerde, yemeklerin yapıldığı mutfaklar da vardır. Yemekhanelerde uzun bir sıra halinde yerleştirilen masalar ve sandalyeler bulunmakta, öğrencilere yemekler, bitişikte bulunan mutfaklardan servis edilmektedir. Yemek saati geldiğinde öğrenciler sıraya girmekte ve yemekler tabldot sistemiyle alınmaktadır. Bazı mutfaklarda büyük yemek kazanlarının ve yemek pişirme ocaklarının, ayrıca gıdaların depolandığı bölmelerin bulunduğu gözlenmektedir.

Öğrencilerin duş ihtiyacını karşılamak için yapılan banyolar, bazı medreselerde en üst kata yani yatakhane bölümüne, bazı medreselerde de giriş katlarına yerleştirilmiştir. Yine çoğu yeni medresede, her katta bir-iki tuvalet bulunmaktadır.

Müstakil bir arazide kurulan bu türden yeni yapılı medreselerin, ihata duvarları ile çevrili bahçeleri/avluları da mevcuttur. Öğrencilerin yer yer bu bahçe/avluları dinlenmek için veya ders ezberi yaparken kullandıkları gözlenmektedir.

3. Şark Medreselerinin Ekonomik Kaynakları

Osmanlı vakıf sistemine benzer bir uygulamadan yoksun olan Şark medreselerinde, gerek medreseler kurulurken ihtiyaç duyulan masraflar, gerek kurulduktan sonra öğrencilerin günlük yaşeleri için gereken masraflar ve gerekse müderrislerin maaşları genellikle yöre halkının yardımları sayesinde karşılanabilmektedir.

Herhangi bir yerleşim yerindeki -ister şehirde, ister kırsalda- medresenin masrafları, örneğine az rastlansa da bazen sadece bir kişi

tarafından karşılanmaktadır. Bu kişiler, ya o yerleşim yerinin bir bürokratu, ya varlıklı bir ağası, ya da varlıklı bir vatandaşı olabilmektedir. Buna göre söz konusu kişi, medreseyi kuran, Seydayı davet eden ve işleyişi boyunca medresenin, Seydanın, varsa diğer müderrislerin geçimini ve öğrencilerin iâşe masraflarını karşılayan kişidir. Bununla birlikte, bu türden medreselere, vatandaşlar da istedikleri zaman ekonomik yardımlarda bulunabilmektedirler. Ancak bu tür tek elden beslenen ekonomik kaynaklar, yardımda bulunan kişinin ölmesi durumunda kesilebilmektedir. Diğer taraftan tek elden yapılan yardımlar, yardımı yapan kişilerin medreseye tahakküm etme vb. taleplerini beraberinde getirmekte; bu durum da Seydalar ile söz konusu kişiler arasında anlaşmazlıklara sebep olabilmektedir.

Medrese masraflarının karşılandığı diğer bir duruma göre ise, medresenin bulunduğu yerin halkı ile Seyda arasında örtülü bir mutabakat vardır; bu mutabakat gereği halk, medresenin ve öğrencilerin günlük ihtiyaçlarını gücü nispetinde karşılamaktadır. Buna göre vatandaşlar bazen nakdi, bazen de aynı (gıda cinsinden) yardımda bulunabilmektedir. Yine bu tür medreselerin bulunduğu çevrelerde, aileler, sırayla medresede kalan öğrencilerin bir-iki günlük ekmek ihtiyaçlarını, tandırlarda pişirdikleri ekmeklerle karşılamaktadırlar. Bu türden yardımlarla beslenen medreselere daha çok köy ve mezra gibi yerleşim yerlerinde rastlanmaktadır.

Şehir merkezlerindeki medreselerde yapılan görüşmelere göre, bu tür yerlerde öğrencilerin öğle yemekleri, bazı yemek şirketleri ve lokanta işletmelerinin kendileri veya zengin hayırseverlerin masrafını karşılamasıyla medreseye servis edilmektedir. Yine bu tür yerleşim yerlerinde bazı fırın veya ekmek fabrikası sahipleri, kendi aralarında yaptıkları bir sıra ile medrese öğrencilerinin günlük ekmek ihtiyacını karşılamaktadır. Bu tür medreselerin sabah kahvaltısı ve akşam yemekleri ise genellikle halkın yardımları sonucu elde edilen erzakla medrese öğrencileri tarafından hazırlanmaktadır.

Medreselerin ekonomik giderlerine kaynaklık eden bir başka durum ise, medreseye çocuğunu gönderen ailelerin az da olsa yaptıkları yardımlardır.

4. Şark Medreselerinin Yönetim, Denetim ve Güvenliği

Medreselerde hem müderrislerin hem öğrencilerin hem de varsa diğer personelin organize edilip, medresede günlük hayatın rutin bir şekilde

işletilmesinden, medresenin Seydaları sorumludur. Buna göre medresenin yönetimini, denetimini, güvenliğini, yemek ve temizlik gibi günlük işlerin aksatılmadan yürütülmesini sağlamak medrese Seydasının yetki ve sorumluluğundadır. Bununla birlikte medrese Seydaları, medresenin yönetim ve denetim işlerinde kendilerine yardımcı olmaları için varsa müderrisleri ve öğrencilerin arasından seçilen ve “mir”⁵⁰ adı verilen kişileri de yetkilendirirler. Özellikle Seydanın medresede bulunmadığı saatlerde söz konusu müderris ve “mir”ler, kendilerine verilen yetkiyi tam anlamıyla kullanmaktadırlar, öğrenciler de bu sorumlu kişilere karşı saygılıdır. Bununla birlikte, Seydanın medresede bulunduğu zamanlarda da söz konusu kişiler görevlerinin başındadır, hatta yapılan gözlemlere göre, medresede yaşanan her problem Seydaya yansıtılmamakta; sorunlar çoğu zaman öğrencilerin kendi aralarında, bazen de müderris veya “mir”lerin müdahalesiyle halledilmektedir.

Mirler, öğrenci sayısının az olduğu medreselerde sorumluluklarını kendileri üstlenirken, öğrenci sayısının çok olduğu medreselerde kendilerine öğrenciler arasından birkaç yardımcı seçerler. Diğer taraftan, birkaç müderrisin birlikte görev yaptığı medreselerde ise genellikle müderrisler, kendilerine ders vermekle yükümlü oldukları öğrencilerden sorumludurlar. Bununla birlikte herhangi bir vukûata şahit olduklarında ayırım yapmaksızın her öğrenciye müdahale ederler.

Disiplinin sağlanmasında önemli bir faktör olan yatılı okuma, hemen hemen bütün medreselerde mevcuttur. Buna göre, varsa bekâr olanlar arasından en az bir müderris, yoksa Mirler yirmi dört saat buldukları medreselerde denetimi rahatlıkla sağlayabilmektedirler. Yine öğrencilerin ders alma ve çalışma saatleri, yemek, dinlenme, uyuma ve uyanma saatleri belirli olduğundan medreselerde denetimler çok rahat bir şekilde yapılabilmektedir.

Bir medrese haricinde, denetimin sağlanması için öğrenci yoklamasının yapıldığına rastlanmamıştır. Söz konusu medrese de 80'in üzerinde öğrenciye sahip olduğundan sayım zorunlu görülmektedir. Diğerlerinde öğrenci sayımının yapılmaması, öğrenci azlığıyla ilgili olduğu gibi; gündüz, müderrislerin tamamının medresede hazır bulunması ve her

⁵⁰ Medresede eğitim gören öğrencilerden; okuduğu kitap sayısı ve yaşı itibarıyla ilerde olan, Seydanın belirlediği, Seyda ve Müderrisin olmadığı zamanlarda medreseyi ve öğrencileri idare eden kişi.

müdürrisin kendi öğrencilerinden haberdar olması; geceleri ise denetimden sorumlu Müdürris veya Mirin medresede yatılı kalmasıyla ilgilidir.

Medrese içi yönetim ve denetimler, yukarıda ifade edildiği şekilde yürütülürken; Seydalarla yapılan görüşmelere göre, medreselerin dışarıdan yönetimi ve denetimi söz konusu değildir. Özellikle eğitim işleri alanında Seydalar kendi medreselerinde tam bir bağımsızlık içerisindeyler. Bununla birlikte Seydaların mensubu oldukları tarikat üyelerinin ve “mürşid”lerinin, medreseye arada bir yaptıkları ziyaretlerde medresenin işleyişi ve var olan problemler ile ilgili bilgi aldıkları anlaşılmaktadır. Bu türden ziyaretler bir yönüyle, medreselere ve Seydalara yönelik bir denetim olarak algılanabileceği gibi, daha çok söz konusu medreseye bir prestij ve saygınlık kazandırma amaçlıdır.

Diğer taraftan, medresede günlük yaşam itibarıyla belli bir düzenin ve temizliğin sağlanması konusunda, günlük namaz vakitlerinde camiye gelen cemaatten bazı fertlerin, medrese öğrencilerini ve Seydayı bazı konularda uyardıkları gözlenmektedir. Seydaların ifadelerine göre, medresenin ekonomik giderlerine katkıda bulunan bu türden vatandaşlar; yerine göre “işgüzarlık”larından, yerine göre medrese öğrencilerine ve Seydaya minnet etme düşüncesinden, yerine göre de sorumluluk bilincinden hareketle bu tür uyarıları yapmaktadırlar. Her ne niyetle olursa olsun bu tür uyarılar, medrese işlerinin vatandaş tarafından örtülü bir şekilde denetlendiğini gösterir.

Medreselere yönelik bir denetim olarak algılanabilecek ziyaretleri, medresede okuyan öğrencilerin aileleri de yapmaktadır. Bu ziyaretlerde aile, hem çocuğunun bireysel ihtiyaçlarını karşılar, hem de çocuğunu teslim ettiği medresenin genel durumunu gözlemler.

Medreselerde yapılan gözlemlere ve Seydaların ifadelerine göre, medreselerin güvenliğini sağlama amaçlı ciddi bir tedbir söz konusu değildir. Ancak öğrenci sayısı çok, dolayısıyla binası büyük olan az sayıdaki medresede, özellikle geceleri, öğrencilerin sıra ile nöbet tuttuğu gözlenmektedir.

5. Şark Medreselerinde Yaşanan Disiplin Sorunları

Medreselerde yapılan gözlem ve görüşmelere göre, Seydalar ile öğrenciler arasında gelişen ciddi bir disiplin suçuna rastlanmamıştır. Bu durumu sağlayan en önemli etken öğrenciler ile Seydaları arasındaki

ilişkilerin samimiyet temelinde kurulmuş olmasıdır. Bununla birlikte, yaşı büyük öğrencilerin, bazen Müderrislere yönelik ağır ve kaba cümleler sarf ettiği, kendileriyle görüşülen Seydalar tarafından aktarılmıştır. Bu türden müderris-öğrenci tartışmalarına öğrenci sayısının çok olduğu medreselerde rastlanmıştır.

Öğrenciler arasında disiplin sorunlarının varlığı ile ilgili, Seydalar ile öğrencilerin verdikleri bilgiler ilk bakışta örtüşmemektedir. Kendileriyle görüşülen Seydaların çoğu, medreselerde -ufak tefek tartışmalar haricinde ciddi bir disiplin sorununun olmadığını ifade ederken; aynı husus, medrese öğrencileri tarafından, kendilerine uygulanan anketlerde farklı cevaplanmıştır. “Kendi aranızdaki ilişkilerinizde disiplin sorunları yaşıyor musunuz?” şeklindeki soruya öğrencilerin verdikleri cevapların dağılımı aşağıda Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 1: Kendi aranızdaki ilişkilerde disiplin sorunları yaşıyor musunuz?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	EVET	66	40,7	43,4	43,4
	HAYIR	86	53,1	56	100,0
	Total	152	93,8	100,0	
Missing	System	10	6,2		
Total		162	100,0		

Tablo 1 verilerine göre, ankete katılan medrese öğrencilerinin %56,6’sı (86) aralarında disiplin sorunları yaşamadığını, %43,4’ü (66) ise aralarında disiplin sorunlarının olduğunu ifade etmektedir. Bu veriler ile Seydaların ifadelerinde ortaya koyduğu durum uyuşmamaktadır. Seydalar ile öğrenciler arasındaki ifade farklılığı, öğrencilerin sıkıntılarını paylaştıkları kişilerin statüsünden kaynaklanıyor olabilir. Aşağıda tablo 2’de öğrencilerin bir disiplin sorunu yaşadıklarında, bunu kiminle paylaştıkları ile ilgili veriler sunulmuştur.

Tablo 2: Bir sorun yaşadığınızda bunu kiminle paylaşıyorsunuz?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	SEYDA İLE	57	35,2	36,1	36,1
	ARKADAŞIMLA	56	34,6	35,4	71,5
	SORUMLU KİŞİ İLE	16	9,9	10,1	81,6
	AİLEMLE	12	7,4	7,6	89,2
	HİÇ KİMSE İLE	17	10,5	10,8	100,0
	Total	158	97,5	100,0	
Missing	System	4	2,5		
Total		162	100,0		

Tablo 2 verilerine göre, ankete katılan medrese öğrencilerinin %36,1'i (57) sorunlarını Seyda ile paylaşmaktadır. Bununla birlikte, "mod"a yakın bir değerde öğrencilerin %35,4'ü (56) de yaşadığı sorunu "arkadaşı" ile paylaşmaktadır. Yine bu tabloda anlamlı olan ve değerlendirmeye alınması gereken, öğrencilerin medresedeki hiyerarşik yapı gereği, bir sorun yaşandığında, bundan ilk haberdar olması gereken sorumlu kişilere başvurmamalarıdır. Tablo verilerine göre, sorunlarını "sorumlu kişi" ile paylaşan öğrenci yüzdesi, % 10,1'dir. Bu durumda medrese öğrencileri arasında disiplin sorunlarının yaşanıp yaşanmadığı hususunun Seyda ve öğrenciler tarafından farklı şekilde ifade edilmesi, yaşanan sorunların önemli bir ölçüde Seydaya ve sorumlu kişiye aktarılmaması ile ilgilidir. Nitekim tablo 2'nin verilerine göre yaşanan sorunların %53,8'i Seydaya ve sorumlu kişiye ulaşmamaktadır.

Medreselerde yaşanan sorunlara ve disiplin suçlarına gelindiğinde ise, genel anlamda medreselerin işleyişini aksatacak ölçüde sorunların yaşanmadığı, bununla birlikte, öğrenciler arasında küçük çapta da olsa birtakım tartışmaların yaşandığı, bazı öğrencilerin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmediği ve medresenin bazı kurallarının ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Kendileriyle görüşülen Seydalardan bazıları, konuya ilişkin şu sorunları dile getirmişlerdir:

Öğrenciler arasında bazen sözlü, bazen fiili tartışmalar oluyor. Ufak çapta kavgalar olabiliyor. Yine hocaya cevap verme kabiliinde karşı gelme/ağır konuşmalar, yasak olan bazı aletlerin (cep telefonu kullanmak, sigara içmek

gibi) kullanılması hususunda ihlaller, bazen de kendisine verilen bir görevin yerine getirilmemesi veya üstünkörü yapılması şeklinde suçlar oluyor, yine eğitimle ilgili de bazen kendisine verilen sürede öğrencinin metnini ezberlemediği oluyor.

Mesela metin zamanında bazı öğrenciler ders çalışacağına konuşuyor, bazıları da ders çalışmıyor. Yine medresede izinsiz dışarı çıkmak yasak! İzin alınca da belli süreleri var, oyalanmasınlar diye. Buna rağmen çok az sayıda kişi bu kuralları çiğner.

Medreselerde yaşanan disiplin sorunları ve kural ihlalleri karşısında Seydaların ve sorumlu kişilerin öğrencilere verdikleri cezalara bakıldığında bunların çok da ağır olmadıkları ve yerine göre anlamlı cezalar oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre genellikle suç işleyen bir öğrenciye, işlediği suçun niteliği de göz önüne alınarak, dersini tekrar ettirme, medresedeki temizlik işlerini yapana yardım ettirme/yaptırma, kınama, azarlama ve son olarak medreseden gönderme gibi cezaların verildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kendisiyle görüşülen bir Seydanın, işlenen bir suç karşısındaki ilk tavrı pedagojik açıdan anlamlı ve aktarılmaya değerdir:

Bir öğrenci bir suç işlediğinde ona hemen ceza vermem. Çünkü o esnada kendisi de sınırlıdır ben de sınırlıyım. Biraz düşünürüm ve bakarım eğer dersini ezberlememişse, derim “git bir saat metin oku.” -Hocam ben dersi yapmanın cezasını sormadım! -Fark etmez. Genel olarak benim cezam yine ders çalıştırmaya yöneliktir. Öğrenci dersini iyi verirse ve ceza alması gerekiyorsa bu defa, medresede hizmet gerektiren bir yerde onu görevlendiririm.

Yine buna benzer bir tavır, başka bir Seyda tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Bizim standart maddeler halinde belirlenmiş cezalarımız yok. Falaka yok mesela. Öğrencinin yaptığı suça göre, hocaların istişaresinden çıkan karar ne ise o uygulanır. Önemli bir husus şu; bir öğrencinin bir suçu ilk defa yapmış olması ile mükerrer sayıda yapmış olmasını birbirinden ayırıyoruz. İlk defada uyarı alır: “Hareketlerine dikkat etmen lazım, medrese kurallarına uyman gerek” gibi. İkinci, üçüncü aynı hatada/suçta öğrenci baktık ki kurallara uymuyor, art niyetli ise öncelikle ailesine telefonla ulaşarak haberdar ediyoruz. Gereken durumlarda öğrenciyi evine gönderiyoruz tamamıyla. Nitekim bu şekilde medreseden gönderdiğimiz öğrenciler var. Öğrenci arkadaşı ile iyi geçinemiyorsa, sürekli ahlaksızlık çıkarıyorsa, hem kendisi çalışmıyıp hem de başkasına engel oluyorsa, öğrenciye yakışmayacak şekilde küfürlü konuşuyorsa, çevreye/ortama uyum sağlayamıyorsa, hocalara diklenip cevap veriyorsa bunlara mutlaka müdahale edilir.

6. Şark Medreselerinin Günlük Yemek ve Temizlik İşleri

Medreselerde günlük yemek ve bulaşık yıkama işleri “dor”⁵¹ adı verilen bir sistem gereği sıra ile yapılmaktadır. Buna göre öğrenciler sıraları geldikçe, bir gün için sabah, öğle ve akşam yemeklerini hazırlamakta; arkasından bulaşıkları yıkamakta ve mutfağın genel temizliğini yapmaktadırlar. Bir gün için yemek nöbetini alan öğrenci sayısı, medresede eğitim gören öğrenci sayısına göre, kurumdan kuruma değişmektedir. Beş on kişiye eğitim veren medreselerde söz konusu işleri bir öğrenci yaparken; öğrenci sayısının yirmi-otuz kişiyi bulduğu medreselerde “dor” görevini iki kişi yerine getirmektedir. Öğrenci sayısının çok fazla olduğu ve imkânların elverdiği medreselerde ise yemeklerin hazırlanması için bir aşçı tutulduğu ve aşçıya bir-iki öğrencinin yardım ettiği, yardımcıların da sıra ile yapıldığı gözlenmektedir.

Medreselerde “dor” uygulaması ile ilgili dikkatleri çeken bir husus, eğitim seviyesi itibariyle genellikle Molla Cami ve üzerinde okuyan ve “talip” olarak adlandırılan öğrencilerin, “dor” sırasından düşürülerek, bu tür günlük yemek ve temizlik işlerinden muaf tutulmalarıdır. Muaf tutulma uygulaması, bir yönüyle, belli bir dereceye ulaşan öğrencilerin elde ettikleri ilmi seviyeye saygı ile ilgili iken; bir yönüyle de bu türden öğrencilerin daha alt seviyedeki öğrencilerle “müzakere”⁵² yapmaları ve kendi dersleri için gereken “mutalâ”⁵³ çalışmaları yapmalarının doğurduğu zaman sıkıntısı ile ilgilidir. Buna göre üst seviye öğrencileri, daha çok eğitim işlerine vakit ayırmak zorunda kaldıklarından, günlük işlerden muaf tutulmaktadırlar. Bununla birlikte öğrenci sayısının çok az olduğu medreselerde, böyle bir ayırım yapılmadığı gözlenmektedir. Nitekim böyle bir imtiyaza imkân kalmamaktadır.

Medreselerin avlu, derslik, yatakhane, banyo vb. diğer yerlerinin temizliği ise medreselere göre değişmektedir. Buna göre, bazı medreselerde söz konusu temizlik işleri yine “dor” sırasına göre; bazı medreselerde ise genellikle öğrencilerin tamamının katılımıyla yapılmaktadır.

⁵¹ Türkçe karşılığı ‘sıra’ olan Kürtçe bir kelimedir.

⁵² Öğrencinin Seydasından aldığı dersini gün içerisinde, kendisinden ilmi seviye bakımından daha üstteki öğrencilerle tekrar etmesine ‘müzakere’ denir. Öğrencinin gün içinde en az üç-beş kişiyle dersini müzakere etmesi zorunludur.

⁵³ Dersle hazırlık yapmak, ilgili konuyu değişik kaynaklardan bakarak görüş farklılıklarını karşılaştırmak, çıkarımda bulunmak.

7. Şark Medreselerinde Bir Gün

Medreselerde yürütülen eğitim-öğretim etkinliklerinin iki tarafını meydana getiren Seydaların ve öğrencilerin medrese hayatı içerisindeki bir günlük yaşamlarının genel olarak ortaya konması medreselerin kurumsal işleyiş tarzının anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

a. Seydaların Bir Günü

Medrese Seydalarının günü, cami/medresede kıldıkları sabah namazı ile başlar. Yapılan gözlemlere göre, Seydaların tamamına yakınının evi genellikle medreseye yakındır. Seydaların birçoğu aynı zamanda medresenin bitişiğindeki/yakınındaki camide görevli olduğundan, sabah namazlarını evde değil de, camide kılmayı tercih etmektedir. Seydalar, sabah namazından sonra bir miktar Kuran-ı Kerim okur veya “mutalaa” yapar, ardından, istirahat ve kahvaltı için evlerine geçerler.

Sabah 08.00-09.00 arasında medreseye gelen Seydalar, öncelikle medresenin genel temizliğini ve öğrencilerin durumunu kontrol ederler. Daha sonra, derse başlamak üzere, kendilerine ait odalarına geçerler.

Yapılan gözlemlere göre, Seydalar sabahtan öğlene kadar süren ve birebir aktarılan dersleri iki etapta vermektedirler. Etapların birinde asli (sıra), diğerinde haricî (idafi) dersler okutulmaktadır. Kategorik olarak hangi alanın önceleneceği hususu, medreseler arasında değişkenlik arz etmektedir. Bununla birlikte birçok medresede aslî (sıra) kitapların birinci etapta okutulduğu, bazı medreselerde ise haricî (idafi) dersler birinci etapta verilmektedir.

Sabah derslerinin bitiminden sonra öğrencilerin soruları varsa cevaplanır. Bazı medreselerde Seydalar ile müderrisler arasında öğrenci değişiminin yapıldığı üçüncü bir ders söz konusudur. Buna göre Seyda ile müderrisler kendi öğrencilerine derslerini verdikten sonra öğlene kadarki vakitte, diğer hocalara ait öğrencilerle “müzakere” yapmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle bütün öğrencilerin her müderrisin yanında ders görmesi sağlanır. Bu sayede öğrenci, kendi hocasından aldığı dersi, başka hocanın yanında da okuma şansı yakalamış olmaktadır.

Öğle namazının cemaatle kılınmasından sonra öğle yemeği yenir. Sonra Seyda ve müderrisler, ders görmeyen öğrencilerine derslerini verirler. Bütün öğrenciler derslerini almışsa Seydalar kendi odalarında bir müddet “mutalaa” yaptıktan sonra ikinci namazı için camiye geçerler. Bazı medrese

Seydalarının ikinci namazı öncesi cemaate kısa süreli bir vaaz verdikleri anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bazı medreselerde namaz sonrası öğrenci ve cemaatin katılımıyla “hatme”⁵⁴ yapılmaktadır.

İkinci namazı sonrası Seydalar genellikle medreseye uğramazlar ve vakitlerini dinlenmeye, kişisel ihtiyaçlarına, varsa ev ve taziye ziyaretlerine veya ev işlerine ayırırlar. Bu arada müderrisler ise medresede bir süre denetim yaptıktan sonra, medresenin herhangi bir bölümünde çay eşliğinde muhabbet etmekte ve kendi aralarında öğrencilerin durumlarına dair değerlendirmeler yapmaktadırlar. Yatılı müderrisler veya yakında oturanlar bir taraftan kişisel ihtiyaçları ile meşgul olurken, diğer taraftan gün boyu ve geceleri öğrencilerle birlikte olmaya çalışırlar. Bazı medreselerde ise özellikle uzun yaz günlerinde, müderrisler sabah verdikleri haricî (idafi) derslere ikindiden sonra bir saat kadar devam edip dinlenmeye geçerler.

b. Öğrencilerin Bir Günü

Medrese öğrencileri sabah namazını cemaatle kılarlar. Nitekim Seydaların ifadelerine göre, medresede beş vakit namazın cemaatle kılınması bir kuraldır ve ciddi bir mazeret –“dor” nöbeti veya hastalık gibi- olmadıkça herkes namazını cemaatle kılar. İmam-ı Şafî’ye atfedilen: “Tûbali men tala’a ‘aleş-şems; ve veylunli men tala’a ‘aleyhiş-şems = ne mutlu o kimseye ki güneşin üzerine doğmuştur (güneş doğmadan önce uyanıp güne başlamıştır); ve yazık o kimseye ki güneş onun üzerine doğmuştur” sözüne göre medreselerde, öğrenciler sabah namazı sonrası uyumaz ve bir müddet Kuran-ı Kerim okurlar. Yapılan gözlemlere göre, teknik imkânların elverişli olduğu medreselerde öğrenciler, ya bilgisayardan, ya da kasetlerden Fatih Çollak, Mehmet Emin Ay, İsmail Biçer ve daha çok Haremeyn imamı gibi “fem-i muhsin” (güzel okuyan) kişileri dinleyerek, Kuran-ı Kerim’den takip ederler. Bazen de öğrencilerin kendi aralarında “mukabele” yaptıkları veya tek başlarına okudukları gözlenmektedir. Her durumda, öğrenciler namaz sonrası mutlaka bir cüz Kuran-ı Kerim okurlar. Daha sonra ders çalışmaya başlarlar.

Zihnin dinç olduğu düşünülen sabahın bu ilk saatlerinde öğrenciler genellikle, Kuran-ı Kerim okuduktan sonra, bir önceki gün aldıkları dersin

⁵⁴ Hatme, genellikle tarikat mensubu insanlarca, ikinci namazından sonra toplu hâlde yapılan bir halka zikridir.

metnini iyice ezberleyip pekiştirirler. Metin ezberi ve derse hazırlık çalışmaları, kahvaltıya kadar sürer.

Bazı medreselerde sabah kahvaltısından önce çevre temizliği yapılmaktadır. Kahvaltıdan sonra da öğrenciler kişisel temizliklerini yapar, abdestlerini yeniler ve hocalarından ders almayı beklerler. Yine bazı medreselerde, bazı öğrencilerin “duha (kuşluk) namazı” kıldıkları gözlenmektedir ki bu ibadetin, kişi açısından günün bereketli geçmesine vesile olduğuna inanılmaktadır.

Eğitim etkinliklerinin sabah namazı sonrası metin ezberiyle başladığı medreselerde, kahvaltı sonrası başlayan ve ikindiye kadar süren zaman dilimi, öğrenciler için, Seydadan alınan derslerin dışında “müzakere” vaktidir. Sırası gelenler, Seydalarının odalarına girerek derslerini alırlar. Ders almayı bekleyenler ise üst seviye öğrencilerle kendi derslerini; daha alt seviyedeki öğrencilerle ise o öğrencilerin derslerini “müzakere” ederler.

Birçok medresedeki uygulamaya göre öğrenciler, öğleden önce bir ders, öğleden sonra ikinci bir ders alırlar. Yaz aylarında ise, ders sayısı, bazı medreselerde öğleden sonra verilen bir ek (idafî) dersle üçe çıkarılır. Bu arada öğle namazı yine cemaatle kılınır ve öğle yemeği birlikte yenir.

Medreselerde yapılan gözlemlere göre, gündüzlerin uzun olduğu yaz aylarında öğrenciler, bir ile bir buçuk saat arasında değişen ve “kaylule” adı verilen bir dinlenme uykusu uyurlar. Her öğrencinin uygun bulunduğu bir odaya geçip uzandığı ve odalarda beş-on öğrencinin kümелendiği bu saatlerde, Seydaların ve müderrislerin de dinlenme amaçlı uyudukları gözlenmektedir. Sabah namazından sonra uyumayan öğrenciler ve hocalar bu sayede dinlenme fırsatı elde ederler.

Yine medreselerde yapılan gözlemlere göre, bazı medreselerde ikindi namazından önce Seydalar öğrencilerin tamamını toplayarak, “mukabele” şeklinde Kuran-ı Kerim okur ve sırayla öğrencilere de okuturlar.

İkinci namazının cemaatle kılınmasından sonra öğrencilerin, akşam namazına kadar sürecek olan “metin ezberi” etkinlikleri başlamaktadır. Buna göre her öğrenci, bireysel bir şekilde, gün içerisinde aldığı yeni dersin metnini ezberler. Bu etkinlik için kimi öğrenciler bahçeyi, kimisi uzun koridorları, kimisi ders çalışma/etüt odalarını, kimisi de cami içerisini kullanmaktadır. İkinci namazı sonrasında performansın yüksek olduğu

gözlenen öğrencilerde, akşama doğru bir yorgunluk, gevşeme ve rahavet yaşanmaktadır.

Akşam yemeğinin saati, kış ve yaz aylarına göre değişmektedir. Buna göre kış aylarında akşam namazından sonra yenen akşam yemeği, yaz aylarında akşam namazından önce ve genellikle saat 18.00 sularında yenmektedir. Yapılan gözlem ve görüşmelerden, medreselerin akşam sonrası eğitim programları, içinde bulunulan aylara, öğrencilerin seviyelerine ve medreselere göre -Seydaların tercihi belirleyici olmaktadır-değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre, yaz aylarında yemekten sonra da "metin ezberi" devam etmektedir. Kış aylarında ise birbirini takip eden namaz ve yemekten sonra, yatsı namazına kadar, bazı medreselerde "metin ezberi", birçok medresede ise yazı/hat/imla çalışmaları yapılmaktadır. Daha çok alt seviye öğrencilerin katıldığı etkinlik sırasında, üst seviye öğrenciler ise "metin ezberi" yapmaktadırlar. Üst seviye öğrencilerin, hem gün boyu alt seviye öğrencilerle "müzakere" yapmaları, hem de aldıkları derslerin ağırlıkları dikkate alındığında, akşam ile yatsı arası "metin ezberine" devam etmeleri bir ihtiyaç gibi görünmektedir. Bazı medreselerde ise akşam ile yatsı arasında herkesin katılımıyla yaklaşık bir saat Türkçe kitap okuma etkinliklerinin yapıldığı gözlenmiştir.

Toplu şekilde kılınan yatsı namazından sonra birçok medresede öğrenciler çay molası verirler ve özellikle üst seviye öğrenciler tekrar ders çalışmaya başlarlar. Alt seviye öğrenciler ise "müzakere" yapmak suretiyle derslerini pekiştirirler. Yaz aylarında yatsı namazı sonrası ders çalışma etkinlikleri kısa tutulur ve öğrenciler, giysilerini yıkamak, banyo vb. kişisel temizliklerini yaparlar. Kış aylarında ise bu tür ihtiyaçlar, yatsı sonrası belli bir süre devam eden ders etkinliklerinden sonra giderilir. Ancak belirtmek gerekir ki bu tür ihtiyaçlar için genellikle haftanın Perşembe günleri/geceleri kullanıldığından, diğer gecelerde ders etkinlikleri sonrası öğrenciler serbest oldukları halde, genellikle uyumayı yeğlerler.

Bazı medreselerde yaz aylarında öğleden sonra işlenen ek (idafi) dersler, kış aylarında yatsıdan sonraya kaydırılmaktadır. Bu dersler genellikle medresede yatılı kalan müderrislerce verilmektedir. Yatsı sonrası ders etkinlikleri, yaz aylarında kısa bir "mutalaa" ile biterken; kış aylarında ise bir-iki saati aşacak şekilde devam etmekte ve genellikle öğrencilerden isteyenler yatmak için odalarına geçmekte, isteyenler ise kendi aralarında sohbet edebilmektedir. Buna göre, alt seviye öğrencilerin daha erken yattığı

gözlenen medreselerde, üst seviye öğrenciler en geç 23.00 civarında uyurlar. Ancak ders çalışmak ve özellikle “mutalaa” yapmak isteyen öğrenciler, uyanık kalabilmektedirler.

Özetle, bazı farklılıklarla birlikte medreselerdeki öğrencilerin bir gün içerisinde yaptıkları eğitim etkinlikleri beş önemli aşamadan oluşmaktadır. Buna göre, sabah namazı sonrası Kuran-ı Kerim okumaları ve bir gün önceki dersin “metin ezberi” birinci aşamayı; kahvaltıdan sonra başlayan ve ikindiye kadar süren hocadan ders alma ve “müzakere” etkinlikleri ikinci aşamayı; ikindi sonrası akşama kadar süren “metin ezberi” üçüncü aşamayı; akşam ile yatsı arası süren yazı/hat çalışmaları, “müzakere”, “metin ezberi” veya Türkçe kitap okuma etkinlikleri dördüncü aşamayı; yatsı namazı sonrası uyku saatine kadar süren “müzakere” ve “mutalaa” etkinlikleri ise beşinci aşamayı oluşturmaktadır. Medreselerdeki öğrencilerin gün içi etkinliklerine bakıldığında, medreselerin temel amacının, öğrencinin bütün gününü eğitim-öğretim etkinlikleriyle geçirmesini sağlamak olduğu ifade edilebilir.

8. Şark Medreselerinin Tatil Günleri

Medreselerde eğitim-öğretim etkinliklerine ara verilerek, öğrencilerin dinlendirildiği belli zaman dilimleri vardır. Ancak bu tür zamanların sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Gün içinde bir öğrencinin dinlenme saatleri yaz aylarında öğleden sonraya denk gelir. Namaz ve yemeğin ardından öğrenciler bir saat kadar ders aldıktan/çalıştıktan sonra, bir-bir buçuk saat kadar dinlenirler ve bu arada genellikle uyurlar. Kış aylarında ise, gün içinde dinlenme söz konusu değildir; öğrenciler yemek ve namaz saatlerini dinlenme zamanı olarak kullanmaktadırlar. Ancak hem yaz, hem de kış aylarında öğrencilerde akşama doğru yorulma ve gevşeme gözlenmektedir ki, hocalar bu durumu dikkate alarak, dinlenme saati adı altında olmasa da, öğrencileri serbest bırakmaktadırlar.

Hafta içerisinde ise medrese öğrencileri, kış aylarında, Perşembe günü ikindi namazıyla başlayıp Cuma günü ikindi namazına kadar süren bir zaman diliminde tatil yaparlar. Genellikle yaz aylarında bu tatil süresi Perşembe günü öğleden sonra başlar, Cuma günü ikindiye kadar sürer. Öğrencilere bildirilen ve Seydaların, görüşmelerde ortak bir şekilde ifade ettikleri saatler bunlar olmakla birlikte; yapılan gözlemlere göre, öğrenciler Perşembe günü Seydalarından derslerini aldıktan sonra tatil havasına

girmekte, medreseden çıkış hazırlıklarına başlamaktadırlar. Aynı şekilde haftalık tatilin bittiği ve derse başlama saati olan Cuma günü ikindi sonrası, evlerinden dönen öğrencilerce bir müddet ötelenmekte; medreseye girişler akşama doğru yapılmaktadır. Bu durumun medresede kalan diğer öğrencileri etkilediği; öğrencilerin ders çalışmalarına genellikle Cuma akşamları başladığı gözlenmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin bu alışkanlığına uymayıp, ikindiden itibaren derslerine çalışmaya başlayan öğrencilerin de olduğu gözlenmektedir.

Medreselerde belirlenmiş aylık bir tatil söz konusu değildir. Bu durum medrese Seydalarının tutumlarına ve öğrencilerin taleplerine göre değişiklik arz etmektedir. Buna göre öğrenciler, Seydalarından izin almak şartıyla, istedikleri zaman evlerine gidebilirler. Ancak Seydaların, rutin tatil günleri dışında öğrencilerin arada bir gelip izin istemelerini pek hoş karşılamadıkları; bununla birlikte, evine gitmek için izin isteyen öğrenciye de izin verdikleri anlaşılmaktadır. Kendisiyle görüşülen bir “mir”, bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “Aylık olarak belli bir izin yok. Seyda izin verdikçe kişi her ay da gidebilir. Her hafta da gidebilir. Ama Seyda kızar ve üzülür. Dersinin aksayacağını ona hatırlatır. Mesela ben on aydır eve gitmiş değilim. Diğer arkadaşlar da 4-5 ayda bir eve giderler.” Konuya ilişkin ifadesinde bir Seyda da şunları dile getirmektedir: “Bir öğrenci işi olmadıkça sık sık evine gitmez. Hoca olarak da bunu pek uygun bulmayız. Genelde 2-3 ayda bir, öğrencinin sıkıntısına göre, birkaç günlüğüne eve gider. Kafasını dinlendirir ve gelir.” Buna göre öğrencilerin belirsiz bir şekilde ve mazeretleri oldukça birkaç ayda bir tatil kullandıkları anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelere göre, mazerete mebnî izin taleplerinde genellikle öğrencilerin kendi ifadelerine güvenilmekte ve izin verilebilmektedir. Diğer taraftan bazı medreselerde bu durum, belli bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır. Kendisiyle görüşülen bir Seyda, “Öğrencilerin uzak olanları 50 günde bir, Kabalalılar (Mardin merkeze bağlı bir belde) haftada bir, Yeşilliden (3 km. uzaklıkta) gelenler 2 haftada bir tatil yapar. 50 günde bir gidenler 2-3 gün dinlenerek gelirler. Bu günler de Perşembeye denk getirilmeye çalışılır.” ifadeleriyle izin durumlarının, öğrencilerin geldikleri yerlerin medreseye uzaklığına göre şekillendirildiğini ve izinlerin buna göre düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte istikrar arayan ve öğrencileri üzerinde görece etkili olan Seydaların bulunduğu medreselerde, öğrencilerin pek izin kullanmadıkları, eğitimlerini ön plana aldıkları ve yıllık izinlerle yetindikleri anlaşılmaktadır.

Medreselerde ortalama iki-üç ayda bir kullanıldığı ifade edilen izinlerle ilgili tam bir belirginliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, medreselerdeki eğitim-öğretimin sistemi açısından bir takım problemler doğurmaktadır. Özellikle izin kullanımını konusunda öğrenciler arasında bir dengesizliğin meydana geldiği ileri sürülebilir. Her ne kadar Seydaların bu konuda öğrenciler arasında adaleti gözettiğine kanaat edilse de bu durum, öğrenciler açısından farklı değerlendirilmeye açıktır. Diğer taraftan mâzeret bildirerek eve gidilebilmesi husûsu, öğrencilerin istismarına açık gözükmektedir. Yine önemli bir problem alanı, grup dersleri alan bir öğrencinin izne ayrılmasının, arkadaşlarından geri kalmasına sebep olmasıdır ki, bu durum hem öğrenci, hem de hoca açısından sıkıntılar doğurmaktadır.

Medreselerdeki yıllık izinlere bakıldığında, Seydalardan birinin ifadelerinde yer bulduğu üzere, önceki yıllarda öğrenciler kışın medresede okur, yazın ise özellikle hasat dönemlerinde ailelerine yardım etmek için eve giderlerdi. Bir önceki medrese neslinin sosyo-ekonomik şartları dikkate alındığında, bu durumun bir gereklilik olduğu düşünülebilir. Yine söz konusu dönemlerde klima vb. teknolojik imkânların olmayışından dolayı yaz aylarının aşırı sıcak geçmiş olması, böyle bir okuma geleneğini geliştirmiş olabilir.

Günümüz medreselerinde ise kışın okuma, yazın evde olma gibi bir durum söz konusu değildir. Medreseler, Ramazan ve Kurban bayramları haricinde yılın her günü açık ve aktiftir. Ancak bazı medreselerde özellikle yazın sığınağına denk gelen Ramazan ayının tatil edildiği anlaşılmaktadır. Seydaların ifadelerine göre, medrese bu ay içinde açıktır ve isteyen öğrenciler derslerine devam edebilir. Buna göre medreselerde Ramazan ayının tatil edilmesinden kastın, öğrencilerin eve gitmekte serbest olmaları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan çoğu medresede Ramazan ayını tatil eden bir uygulamaya rastlanmamıştır. Ancak Seydaların ifadelerine göre, öğrencilerin evlerine gönderilmediği Ramazan ayında, zaman eğitime değil, daha çok ibadete ayrılmakta, derslerin gevşek tutulduğu bu dönemlerde Kuran-ı Kerim hatimleriyle, namaz-oruç ibadetleriyle ve sohbetlerle öğrencilerin dini duyguları pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

Medreselerin genelinde kullanılan yıllık izinler, Ramazan ve Kurban bayramlarına denk getirilir. Buna göre öğrenciler, yıl içerisindeki Ramazan ve Kurban bayramlarında evlerinde olurlar. Seydaların ifadelerine göre

öğrenciler, bayramdan önceki son Perşembe günü evlerine gider ve bayramın bitiminden sonra medreseye dönerler. Böylece her bayramda ortalama on gün izin kullanmış olurlar.

9. Şark Medreselerinin Oyun ve Eğlence Aktiviteleri

Medreselerde kalan öğrenciler “kapalı” çalışan bir eğitim kurumunda kalmalarından ötürü yeterince sosyalleşemediklerive çevre sakinlerinden kopuk bir yaşamları söz konusu ise de, kendi aralarında eğlendikleri birçok eğlence ve oyunları vardır.

Medreselerin, eğitim-öğretimin büyük oranda kesintisiz devam ettiği yıl içerisinde, dinlenme ve eğlenme amaçlı zengin bir kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tatil günü olduğu halde Perşembe günü medreselerde kalan öğrenciler, kendi aralarında “Beyrute” adını verdikleri, sıra gecesine benzer, bir eğlence programı düzenlemektedirler. Eğlenceye cami cemaatinden ve mahalleliden isteyen vatandaşlar da izleyici olarak katılabilmektedir. Perşembe gününün akşamında yapılan bu etkinliklerde, öğrenciler def eşliğinde kasideler ve ilahiler söyleyip halaylar çeker, yüzük, kibrit ve Apé Mús gibi değişik oyunlarla eğlenirler.

Yine günümüz medreselerinde öğrencilerin, Perşembe günü ikindiden sonra veya Cuma namazından sonra açık alanda top oynadıkları; hatta bazı medrese öğrencilerinin bu günlerde rutin halı saha maçları yaptıkları anlaşılmaktadır. Top oynamanın hoş karşılanmadığı daha önceki dönemlerde; Bır/Çır/Çırré, Gel/Kel/Kel-a Bır/Kélik, Keviré-Kuvveté gibi taşlarla oynanan oyunların var olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde bu oyunların oynandığına rastlanmamıştır.

Diğer taraftan medrese Seydalarının çoğu, özellikle ilkbahar ve yaz aylarında öğrencilerini ayda ya da iki ayda bir mesire ve piknik alanları gibi yeşil alanlara götürerek, öğrencilerin eğlenmelerini ve stres atmalarını sağlamaktadırlar.

Medreselerde Oynanan Bazı Oyunlar:

Yüzük: Genellikle beşer kişilik iki takım oluşturularak oynanır. Amaç, takım üyelerince ellerden birinde saklı duran yüzüğün kimde olduğunu bulmaktır. Buna göre; bir takımın üyeleri, büyük bir örtünün altında yüzüğü aralarından birinin sağ veya sol eline verir. Örtü kaldırılır ve yüzüğü saklayan takım üyeleri ellerini yumruk şeklinde öne doğru uzatır. Karşı takım, yüzüğün hangi kişinin hangi elinde olduğunu bulmak için tahminler

yürütür. Açtırdığı her bir el için birpuan kaybeder. Yüzüğü bulduğu an geriye kalan kapalı el sayısı kadar puan kazanır. Bulduktan sonra yüzük takım değiştirir ve oyun öylece devam eder. Yüzük her takım değiştirdiğinde, yüzüğü alan takım okuduğu bir beyitle zaferini süsler. Beyit atışmaları karşı takıma yönelik psikolojik birharekât olduğu gibi oyun seyircileri için faydalı bilgilerin aktarıldığı bir araçtır. Oyun sonunda en çok puanı alan takım kazanmış sayılır.

Kibrit: Dört ve daha fazla kişi ile oynanan bu oyun bölge halkı arasında da yaygındır. Oyun bir kibrit kutusu ve pantolon kemeri kullanılarak oynanır. Kibritin, oyuncularca sırayla düz ve mümkünse sert bir zeminde yuvarlatılarak dik bir şekilde gelmesi hedeflenir. Kibrit kutusunun atıldıktan sonra yukarı gelen her bir tarafı bir anlam ifade eder. Buna göre; kibritin açılan iki ucu oyunun “paşa”lığını, kükürt yapışkanının bulunduğu iki tarafı oyunun kolluk görevini (asker), geniş iki yüzünden biri cezayı, diğeri affedilmeyi ifade eder. Oyun, bir kişinin kibriti atmasıyla başlar ve oyunculardan biri paşalığı elde edene kadar aralıksız devam eder. Herhangi bir oyuncu kibriti dik (açılan taraf yukarı) getirdiğinde “paşa” olur. Devam eden atışlarda “asker” olmayı hak eden kişi kemeri eline alır. “Paşa” ve “asker” kibrit atmaz. Bundan sonraki atışlarında kibriti cezayı gerektirecek şekilde atan diğer oyunculara, “paşa”nın uygun göreceği sayıda “asker” tarafından ellerine kemerle vurulur. “Paşa” “asker”in hangi şiddette vuracağına dair “asker”i yönlendirebilir -mesela “tatlı vur”, “tuzlu vur”, yumuşak ve sert vurmaya ifade eder- veya bu kişiyi affedebilir. Genellikle “Paşa” bu kararlarını ve asker de aldığı talimatları uygulama tarzını, “paşa”lığın ve “asker”liğin el değiştirebileceğini, diğer bir ifadeyle karşı hamleleri de hesaba katarak verir. Oyunun devamında her oyuncunun atışına, dolayısıyla kibritin geliş şekline göre “paşa” ve/veya “asker” değişir oyun devam eder.

Bır/Çır/Çiré: Geniş bir sahada oynanan bu oyunda; öğrenciler örneğin onar kişilik iki rakip takım oluşturur. Oyun; A takımının etrafını sarıp, B takımının dokunmasına izin vermeyerek korumaya çalıştığı bir taş üzerine kuruludur. Oyuna eğlence katan esas unsur her iki takım bireylerinin giderek elenmesidir. Buna göre; A takımından biri B takımından birini ellese B takımına ait o kişi eleniyor. Yine sahaya dağılan A takımından bir grup ile taşın arasına B takımından birinin girmesi, A takımına ait bütün o kişilerin elenmesi anlamına geliyor. Diğer bir ifadeyle taşta saldıran takım üyelerinin elenmesi, kendilerine dokunulmasıyla; taşı koruyan takım

üyelerinin elenmesi ise, kendilerinin taş etrafında oluşturdukları sınırın geçilmesiyle oluyor. Karşılıklı elemeler sonucu oyuncusu biten takım 1-0 yenilmiş sayılıyor. Yine B takımından herhangi birinin ayağı taşa değdiğinde A takımı 1-0 mağlup oluyor ve taşı koruma sırası B takımına geçiyor, oyun bu şekilde devam ediyor.

Gel/Kel/Kel-a Bır/Kélık: Rakip iki takım, örneğin beşer kişi ile oluşturulur. Her takımın kendi tarafında belli aralıklarla arka arkaya diktiği üç taş vardır. Takımlardan biri oyuna başlar ve takımın her bir üyesi, elinde bulundurduğu başka bir taşı fırlatmak suretiyle, karşı takımın dikili taşlarını devirmeye çalışır. Dikili taşlardan en az birini düşüren, ikinci bir taş atma hakkını elde eder, eğer düşüremezse sıra takım arkadaşına geçer. Takımın toplamda beş üyesi, karşı takımın üç taşını da devirmeyi başarır 1-0 öne geçer, yok eğer başaramazsa, taş atma hakkı karşı takıma geçer. Karşı takımın her bir üyesi de taşlarını atarak karşıdaki dikili taşları devirmeye çalışır. Oyun böylece devam eder. Takımların kişi sayısı genellikle beş olup, değişebilmektedir.

Keviré Kuvveté: Gülle atma yarışının benzeri bir oyundur. Kimin daha uzak mesafeye taş atabileceğinin sınındığı bir oyundur.

Sonuç ve Öneriler

Şark Medreseleri, faaliyet alanları olan Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgelerinde eğitim-öğretim etkinliklerine, yasal olmasa da halen devam etmektedir. Bu etkinlikler genel olarak yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilebilir nitelikte olup toplumsal zeminde kabul görmektedir. Bu medreselerde görev alan Seyda ve okuyan öğrencilerin yaptıkları eğitim-öğretim faaliyetlerinden herhangi bir ekonomik kazançlarının olmaması ve yaşamlarının büyük bir kısmını söz konusu eğitim faaliyetlerine ayırmaları, eğitim amaçlarının büyük oranda dini inanç ve duygulara dayandığının göstergesidir.

Şark Medreselerinin işleyişleri, müfredatları, eğitimde takip ettikleri yöntem ve teknikler değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nin resmi eğitim kurumları olan medreseler ile ciddi anlamda farklılaşmadıkları gözlenmektedir. Bununla birlikte Şark Medreselerinin; varlık alanı buldukları bölgelerin coğrafi ve toplumsal özelliklerinden, demografik yapısından ve söz konusu coğrafyanın son yüzyıl içerisinde geçirdiği siyasi süreçten etkilenerek yukarıda ifade edilen hususlar açısından değişimi söz konusudur. Bu yönüyle Şark Medreselerinin, Osmanlı Medreselerine göre

değişiklik arz eden bölgesel farklılıklarının olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla Şark Medreseleri bölgesel farklılıklarıyla birlikte, İslam Eğitim Tarihi içerisinde gelişerek kurumsallaşan ve Osmanlı Devleti'nde başarı zirvesi yakaladığı düşünülen medreselerin bir parçası ve devamı niteliğindedir.

Bir eğitim kurumu olarak Şark Medreseleri, kendi yapıları içerisinde gayet iyi işletilen bir organizasyona sahiptirler. Buna göre Seyda, medresenin baş sorumlusudur ve kendisinin görevlendirdiği kişilerin de yardımıyla medresedeki eğitim-öğretim işlerinin ve günlük hayatın akışına yön vermektedir. Yazılı kanun ve kurallar olmadığı halde, tümüyle kurum içi sosyal mutabakata dayanan ve değerler eğitimi yoluyla saygı ve sevgi ekseninde sürekli bir sonraki medrese nesline aktarılan kurallar bütünü sayesinde işleyen medreselerdeki organizasyon, bu yönüyle modern eğitim kurumlarından ayrılmaktadır.

Kurum içerisinde iyi bir şekilde işletilen organizasyona karşın, bölgede varlık alanı bulan değişik medreseler arasında herhangi bir organizasyona rastlanmamıştır. Medreseler genellikle birbirlerinden bağımsız bir şekilde hareket etmektedirler. Bu nedenle medreseler arasında hem günümüzde hem de eski medreselere göre kurumsal yapı, müfredat ve okutulan eserler gibi konularda Seydaların bireysel tercihlerinden kaynaklanan küçük çaplı farklılıklar söz konusudur.

Şark Medreselerinin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri, hukuki zemin sorunudur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile hukuki zeminin dışına çıkan söz konusu medreselerin bir kısmı, günümüzde bu sorunlarını Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kuran-ı Kerim Kursları adı altında kurumsallaşarak aşmaya çalışmışlardır. Mevcut halleriyle, geleneklerinden tevarüs olan kurumsallaşma şekillerini koruyarak hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Medreselerin hukuki sorunlarıyla birlikte, hayat buldukları coğrafya özelinde yaşadıkları birçok siyasi ve ekonomik sorunlar da söz konusudur.

Bölge halkı nezdindeki görece itibarları ve halkın dini motifine katkıları nazar-ı dikkate alındığında bu kurumların korunmaları gerektiği kanaatindeyiz. Hukuki zemin ve ekonomik sorunlarının çözümü konusunda kurum içinden ve bilim çevrelerinden gelen devlet desteğinin sağlanması önerisi ilk bakışta kulağa hoş gelse de, bu öneri iki temel sorunu beraberinde getirmektedir. Öncelikle bu destek eğitim-öğretimde bir ikiliğe sebep

olacaktır. Yine böyle bir destek, medreselerin mevcut doğal motiflerinin ve işleyiş şekillerinin zarar görmesine sebep olabilir. Nihayet bilindiği üzere hem Nizâmülmülk hem de Fatih ve Kanuni gibi; bu kurumlara devlet desteğinin sağlandığı dönemler aynı zamanda bu kurumların siyasete konu edildiği ve kurum içi karışıklıkların baş gösterdiği dönemlerdir. Dolayısıyla devletin bu medreseler karşısındaki tutumu, bir toplumsal kurum olarak medreselerin korunması; faaliyet alan ve şekillerine ise dokunulmaması şeklinde olabilir.

Sonuç olarak; dini eğitim-öğretim faaliyetleri yapan ve varlık alanlarını teşkil eden toplumun dini konulardaki soru ve sorunlarına çözüm üretmeye çalışan Şark Medreseleri, karşı karşıya kaldıkları sorunlara kendi kurumsal yapıları içerisinde bir çözüm aramalı ve bu sayede özgünlüklerini korumalıdır. Bu bağlamda akla gelen öneri, medreselilerin kendi aralarındaki iletişim ve ilişki ağını yaygınlaştırması ve bu sayede kurumsal kimliğin korunması ve geliştirilmesinde iç dinamiklerini işletmeleridir.

82 Kaynakça

- Akgündüz, Murat, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, Beyan Yay., İstanbul 2004.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2010*, Pegem Akademi Yay.,16. Baskı, Ankara 2010.
- Altıntop, Ömer, *PKK Gerçeği ve Kürt Sorunu*, MYKitap Yay., I. Baskı, İstanbul 2011.
- Atalay, Talip, “Şafi Geleneğinin Yaygın olduğu Yörelere İlköğretimde Din Eğitiminin Bazı Zorlukları”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2006.
- Baltacı, Cahit, *XV ve XVI Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, İFAV Yay., 2. Baskı, 2005.
- Bruinessen, Martin Van, ‘Ağa, Şeyh, Devlet’, çev. Banu Yalkut, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul 2010.
- Büyüköztürk, Şener- Çakmak, Ebru K. (komisyon), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Pegem Yay., 2009.
- Cebeci, Suat, “Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye?”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 10, ss. 197-198.

- Çiçek, M. Halil, *Şark Medreselerinin Serencamı*, Beyan Yay., I. Baskı, İstanbul 2009.
- Eroğlu, M. Şerif, *Bütün Yönleriyle Arapkendi*, Kent Yay., I. Baskı, İstanbul 2004.
- Gül, Ahmed, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, TTK Yay., Ankara 1999.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, Bilge Yay., I Baskı, İstanbul 2004.
- Makdisi, George, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim 'İslam Dünyası ve Hristiyan Batı'*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, Gelenek Yay., I. Baskı, İstanbul 2004.
- Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, Gelenek Yay., I. Baskı, İstanbul 2004.
- Öcal, Mustafa, *Medresetü'l-Eimmeve'l-Huteba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, Önder Yay., I. Baskı, İstanbul 2011.
- Öngül, Ali, "Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003.
- Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yay., I Baskı, İstanbul 1997.
- Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1999.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara, 11. Baskı, 1997.
- Yakuboğlu, Kenan, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Gökkuşbu Yay., I. Baskı, İstanbul 2006.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., 6. Basım, Ankara 2006.
- Yurtseven, Ömer Alper, *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Dini Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah*, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay., I. Baskı, Ankara 2002.